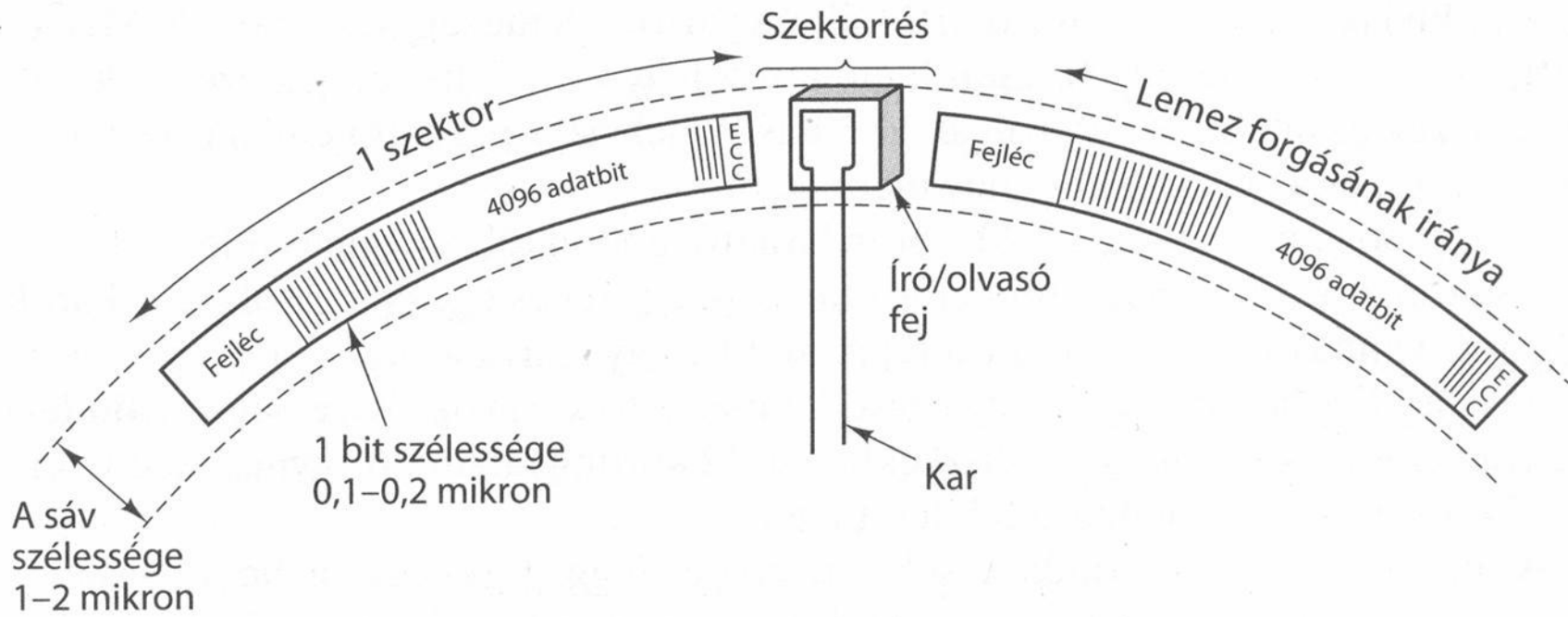

Számítógép architektúrák

- Számítógépek felépítése
- Digitális adatábrázolás
- Digitális logikai szint
- Mikroarchitektúra szint
- Gépi utasítás szint
- Operációs rendszer szint
- Assembly nyelvi szint
- Probléma orientált (magas szintű) nyelvi szint
- **Perifériák**

Mágneselem (2.19. ábra)

I/O fej: vékony légrés választja el a lemeztől.

Sáv (track, 5000-10000 sáv/cm),

Szektor (tipikusan 512B, 50.000-100.000 bit/cm), pl.:
fejléc + 4096 bit (= 512B) adat + hibajavító kód
(Hamming vagy **Reed-Solomon**).

Szektor rés: hogy az írás ne rontsa el a szomszédos szektort.

Formázott és formázatlan kapacitás.

Winchester lemez (IBM), légmentesen lezárt.

Kezdetben 30 MB fix + 30 MB cserélhető.

Az átmérő régen 50 cm, mostanában 3 – 12 cm közötti, sőt, kisebb is lehet.

Lemezegység (2.20. ábra): közös tengelyen több (6-12) lemez. Cylinder.

Keresési idő: sáv/cilinder keresés (seek) 5-10 ms.
Forgási késleltetés: átlagosan egy fél fordulat ideje,
3-6 ms (60-180 fordulat/sec).
Átviteli sebesség: 20-40 MB/sec.
Maximális <--> átlagos

Írás sűrűség:
Régen: belül maximális, kifelé egyre kisebb (forgás
szög alapján).
Jelenleg: 10-30 zóna, a külső zónákban több szektor
van egy sávon (**2.21. ábra**).

Lemezvezérlő: vezérli a hardvert, nyilvántartja és átcímzi a hibás sávokat.

Szoftver parancsokat hajt végre: kar mozgatás, **READ, WRITE, FORMAT**, ... utasítások.

További feladatai: hiba felismerés/javítás,
soros – párhuzamos és
párhuzamos – soros átalakítás.

Hajlékony (floppy) lemez: szerviz célokra
(karbantartási információk tárolására) találták ki. Az
I/O fej hozzáér a lemezhez: gyorsan kopik, ezért
leáll, ha éppen nincs feladata. Kb. 0.5 s, míg a lemez
fölpörög.

Lemez vezérlés

PC-ken kezdetben **CPU** regiszterekbe töltött fej, cylinder, szektor címek alapján a **BIOS** (Basic Input Output System) vezérelt.

Seagate lemezegység: 20 bites szektor cím.

4 fej (4 bit), 306 cylinder (10 bit)

és sávonként 17 db 512 bájtós szektor (6 bit).

Később kevés lett 10 bit a cylinder címezésére.

IDE (Integrated Drive Electronics, max. 504 MB): a meghajtóba integrált vezérlő. Seagate kompatibilis!
„Hazudnak” a **BIOS**-nak.

A címet a vezérlő fej-cylinder-szektor címre fordítja.

EIDE (Extended IDE): **LBA** (logikai blokk címzés - Logical Block Addressing). Cím: $0 - 2^{28} - 1$.
Maximum 128 GB

ATA-3 (AT Attachment, AT kiegészítő), majd

ATAPI-4 (ATA Packet Interface,
ATA-csomaginterfész) 33 MB/s

ATAPI-5 66 MB/s

ATAPI-6 100 MB/s, 48 bites szektor cím

ATAPI-7 A korábbi 80 vezetékes szalagkábel helyett 7 vezetékes kerek kábelt alkalmaz: jobb a légáramlás.
Kezdetben 150 MB/s soros átvitel, ami várhatóan hamarosan 1,5 GB/s fölé emelkedik.
5 V helyett 0.5 V: kisebb energia fogyasztás.

SCSI (Small Computer System Interface) **lemezek:**
sokkal gyorsabb átvitelt biztosít (**2.22. ábra**),
drágábbak is.

SCSI: sín, vezérlő + maximum 7 (15) **SCSI** eszköz
(lemez, nyomtató, CD, ...) csatlakozható.

A sín „átmegy” az eszközökön: az eszközöknek van
egy bemenő és egy kimenő csatlakozója.

A visszaverődő jelek kiszűrése miatt az utolsó
eszközön a sánt le kell zárni.

Minden eszköznek 0-7 (15) közötti azonosítója van.
Egyszerre több eszköz is aktív lehet (**EIDE**: csak
egy).

RAID (2.23. ábra): olcsó lemezek redundáns tömbje -
Redundant Array of Inexpensive Disks.
Több lemezt foglal egységbe, és ezeket úgy kezeli,
mintha egyetlen nagyobb lemez lenne.
A redundancia javítja a megbízhatóságot.

Ipar: Inexpensive → Independent

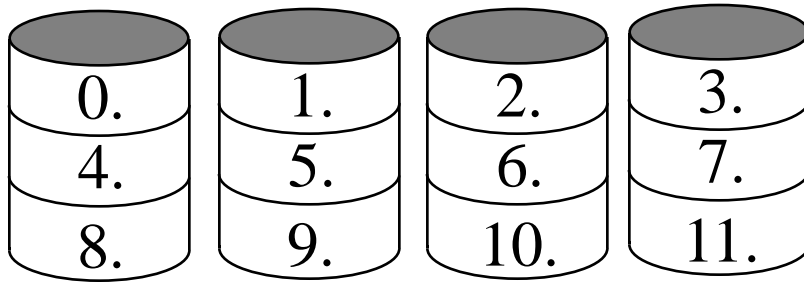
SLED: egyetlen nagy, drága lemez – Single Large
Expensive Disk.

RAID = RAID SCSI vezérlő + több **SCSI** lemez.

Szabványok. Csoport = k szektor ($k \geq 1$).

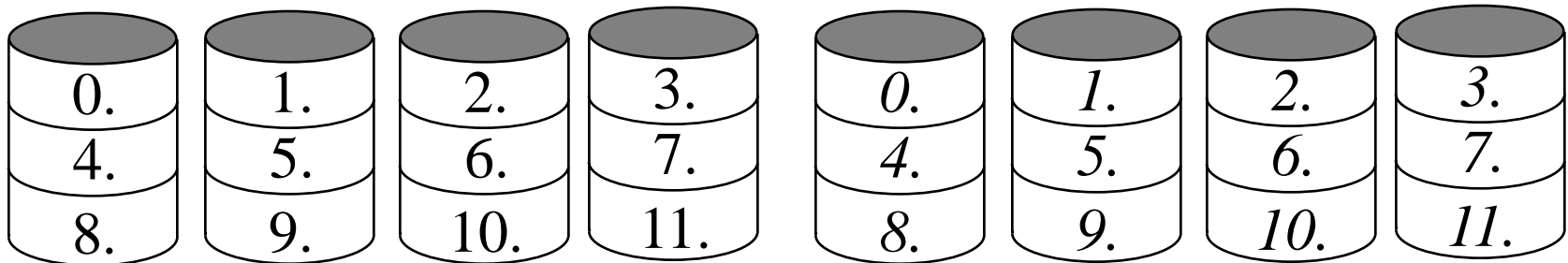
RAID szintek

0. szint: Nagy blokkok mozgatása gyorsabb.

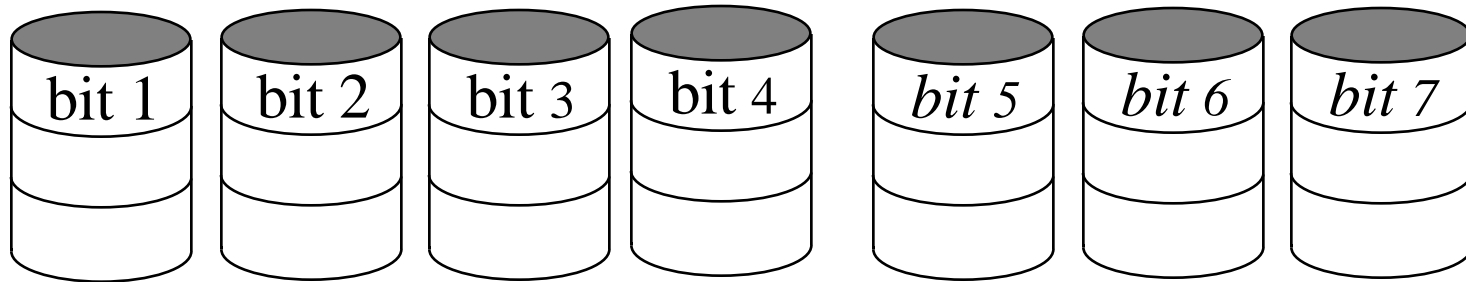

Csoportok
Csíkozás (striping).

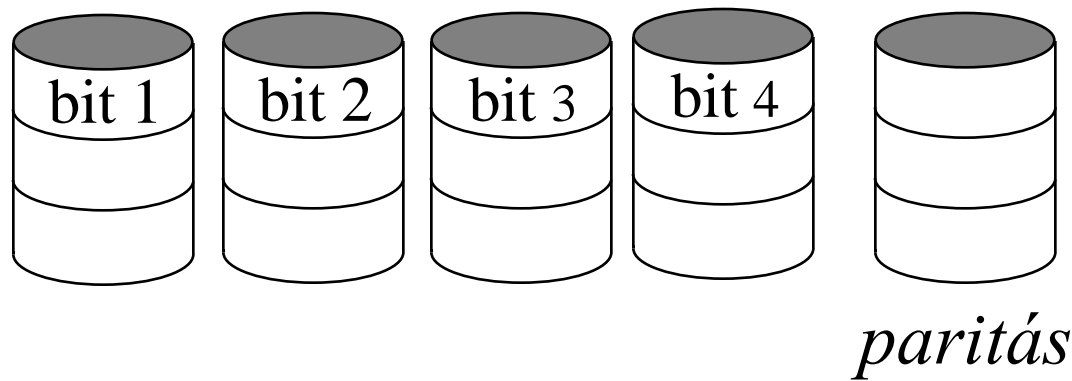
1. szint: Írás két példányban. Nagyobb biztonság, olvasás gyorsabb.

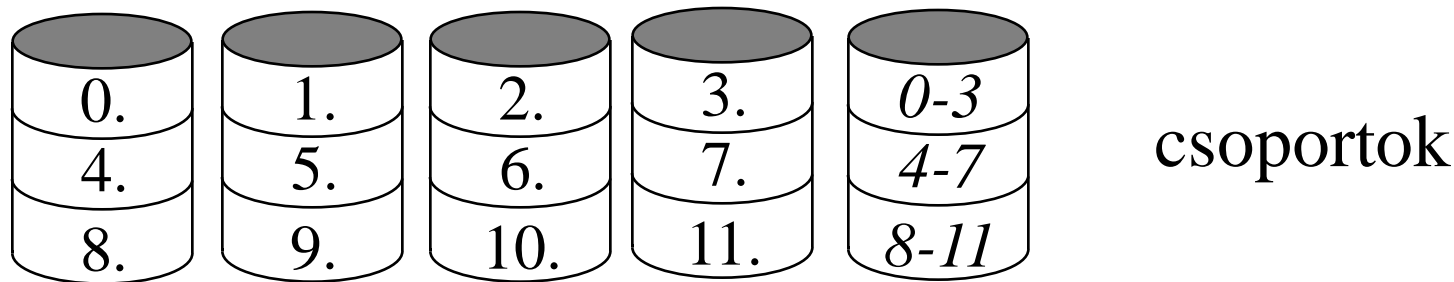
2. szint: Hamming kód: 4 adat bit + 3 ellenőrző bit.
Nagyobb biztonság. Nagy átviteli sebesség.
A diszkeknek szinkronban kell forogni.

3. szint: Ha egy diszk kiesik, nincs adatvesztés.

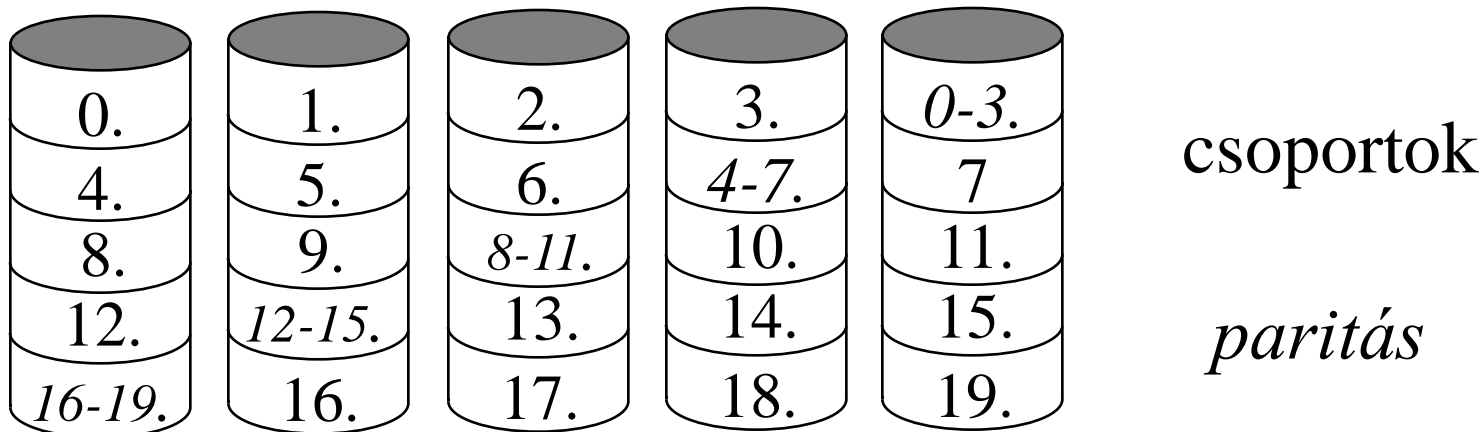

4. szint: Az összetartozó csoportokhoz paritás csoport. Íráshoz olvasni is kell mindegyik diszkről. Nagyon terheli a paritás diszket.

paritás

5. szint: Elosztja a paritás diszk terhelését.

paritás

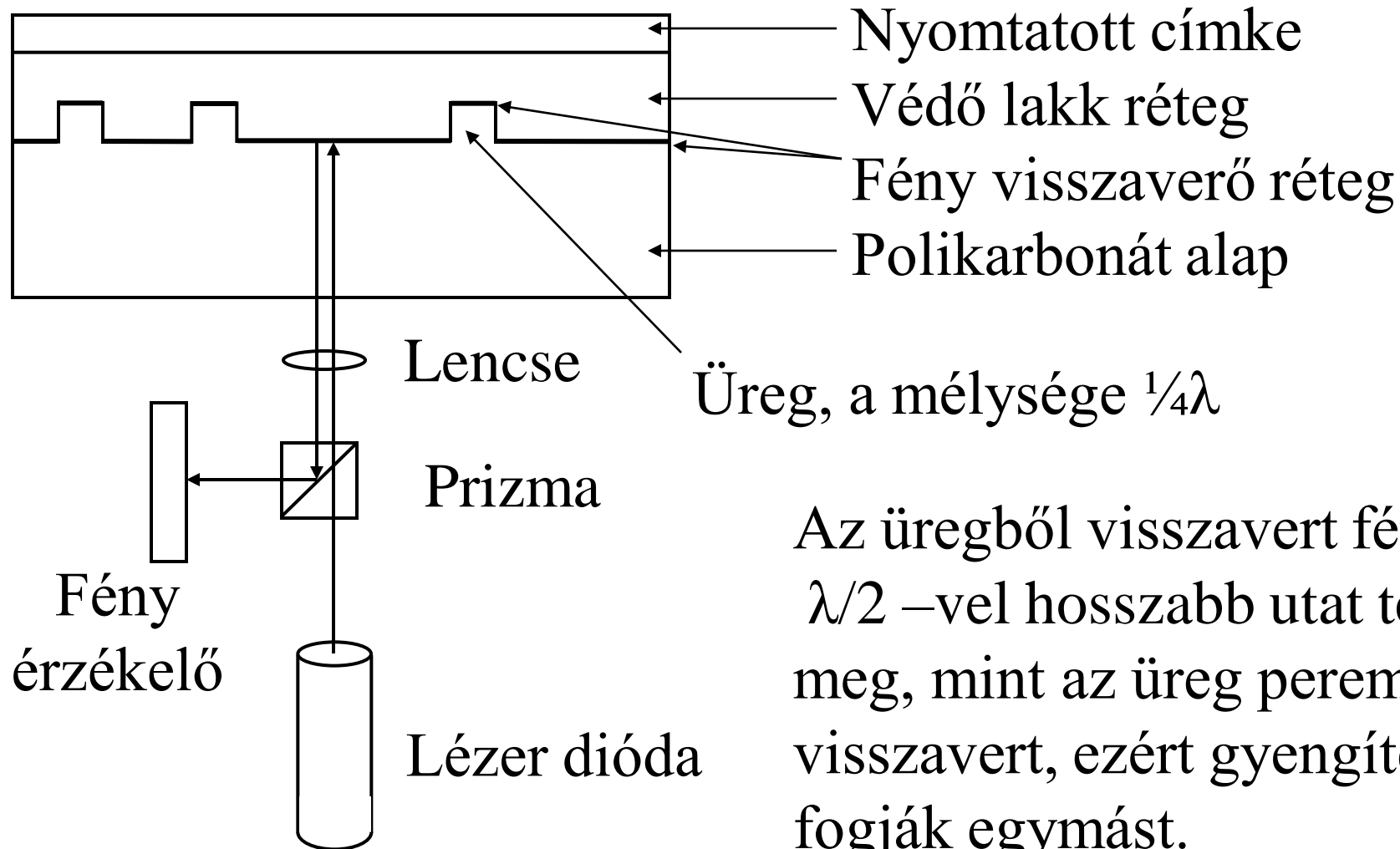
Optikus lemezek: (2.24. ábra).

CD: 1980, Philips, Sony: **Red Book**.

- Üveg mesterlemez: írás nagy energiájú lézerrel, üreg (pit, $\emptyset=8\mu$, $\frac{1}{4}\lambda$ mély) – szint (land).
- A mesterlemezről negatív öntőforma készül.
- A negatív öntőformába olvadt polikarbonát gyantát öntenek.
- Megszilárdulás után tükröző alumínium réteget visznek rá.
- Ezt védő lakk réteggel vonják be és erre nyomtatják a címkét.

Olvasás kis energiájú infravörös lézerrel ($\lambda=0,78\mu$)

Optikus lemezek: (~2.26. ábra).

Az üregből visszavert fény $\lambda/2$ –vel hosszabb utat tesz meg, mint az üreg pereméről visszavert, ezért gyengíteni fogják egymást.

Optikus lemezek: (2.24. ábra).

Belűről induló 22188 fordulatú kb. 5,6 km hosszú spirál
35 mm-es sávban, kb. 600 menet/mm.

A jel sűrűség a spirál mentén állandó.

A fordulatszám 530 és 200 fordulat/perc között
változik, hogy a kerületi sebesség állandó legyen (120
cm/s).

Ábrázolás:

1: üreg – szint és szint – üreg átmenet,
0: átmenet hiánya.

Nincs redundancia, javítási lehetőség!

CD-ROM (2.25. ábra): 1984, Yellow Book.

Több szintű hibajavítás: kihasználtság 28%: 650 MB

- szimbólum: 14 biten ábrázol 1 bájtot,
- keret: 42 szimbólum (588 bit), ebből 24 az adat bájt,
- szektor: 98 db keret, ebből 16 bájt fejléc

fejléc: 00FFFFFFFFFFFFFFFFFFFFFFFF00 (12 bájt) +

3 bájt szektor szám + 1 bájt mód:

mód = 1: 2048 adat + 288 ECC bájt,

mód = 2: 2336 adat bájt.

ECC: Error Correction Code (Reed-Solomon)

Forgási sebesség: 1-szeres (75 szektor/s) – 32-szeres.

Keresési idő: több 100 msec, sebesség < 5 MB/sec.

1986: **Green Book**, multimédiás alkalmazásokhoz.

CD-R (írható CD – CD Recordable, 2.26. ábra):

1989: **Orange Book.**

Spirál: 0,6 μm széles vajat mutatja, ezen egy 22,05 kHz frekvenciájú 0,3 μm amplitúdójú szinusz hullám szolgál a pontos forgási frekvencia ellenőrzésére.

Alumínium helyett arany, üreg helyett sötét pont.

Az eredetileg átlátszó festéket a nagyobb energiára kapcsolt lézer sötétre változtatja.

Felírás több részletben történhet, az egyszerre felírt szektorokat **CD-ROM** sávnak (track) nevezzük. Minden sávot megszakítás nélkül, folyamatosan kell felírni!

Mindig az utolsó katalógus (**VTOC**, Volume Table of Contents) az aktuális.

Trükkök az illegális másolat készítés nehezítésére:
pl. szándékosan hibás ECC-k.

CD-RW (újraírható CD – CD-ReWritable): három különböző energiájú lézer (törlő, író, olvasó). Viszonylag drága, és néha hátrány, hogy újra írható.

DVD (Digital Versatile Disk, 2.27. ábra):

- precízebb mechanika,
- kisebb üreg: 0.4μ (0.8μ helyett),
- szorosabb spirál: 0.74μ (1.6μ helyett),
- vörös lézer: $\lambda=0.65 \mu$ (0.78μ helyett),

Ezek együtt nagyobb jelsűrűséget engednek meg.

Kapacitás: 4.7 Gbyte (133 perces video elfér rajta).

Kétoldalas kétrétegű: 17 GB.

A lézer fókuszálásával választják ki a kívánt réteget.

Az alsó réteg kapacitása kisebb.

Blu-Ray Kék lézert használ a DVD-ben használt piros lézer helyett.

Egyoldalas: 25 GB

Kétoldalas: 50 GB

Átviteli sebesség: 4,5 MB/s

Arra számítanak, hogy le fogja váltani a CD-ROM-ot és a DVD-t.

Egér (mice, mouse, 2.33. ábra): az egér mozgatása egy mutató mozgását váltja ki a képernyőn.

- **Mechanikus:** gumi golyó, potenciométerek.
- **Optikai: LED** (Light Emitting Diode), rácsozott „asztal”, fényérzékelő.
- **Optomechanikus:** gumi golyó, résekkel ellátott tárcsák, LED, fényérzékelő.

Működése: bizonyos időnként (pl. 0,1 sec) vagy esemény hatására 3 adatos (általában 3 bájtos) üzenetet küld a soros vonalon a számítógépnek: x, y irányú elmozdulás + az egér gombok állapota.

Nyomtatók

Mátrixnyomtató (2.34. ábra): 7-24 tű, olcsó, lassú, zajos, több példányos nyomtatás (pénztár gépek ...).

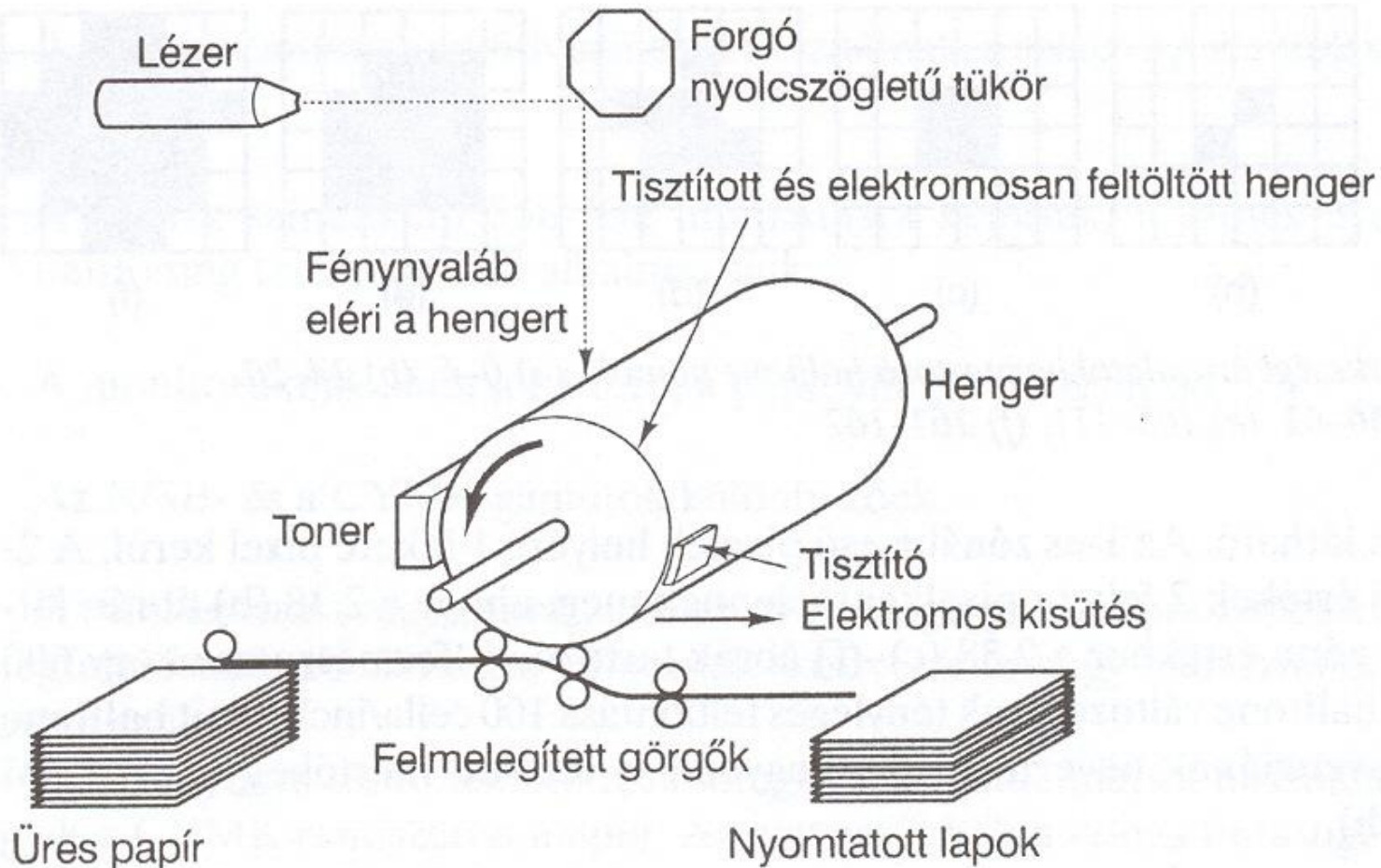
Egy soron többször is végigmehet az írófej, egy picit változtatva a pozíciót: vastagított betűk.

Tintasugaras nyomtató: - olcsó, lassú,
1200-4800 dpi.
dpi = dot per inch (pont / 2.54 cm).

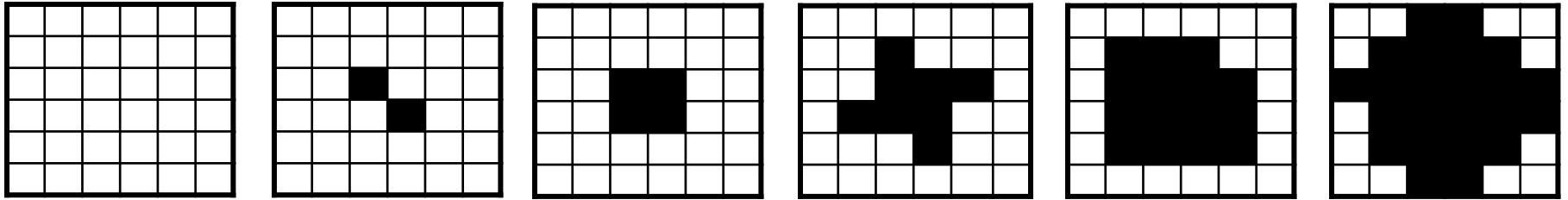
Piezoelektromos. Piezoelektromos hatás: Feszültség hatására bizonyos kristályok bizonyos irányban összehúzódnak/kitágulnak.

Hő vezérlésű (bubblejet, festékbuborékos): A fúvókát hevítik/hűtik.

Lézernyomtató (2.35. ábra): a hengert feltöltik 1000 voltra, lézerrel modulálják (ahol fény éri a hengert, ott elveszti a töltését), a töltött részre rátapad a festék, ezt a papírra égetik. Saját CPU, memória.

Szürke pont nem nyomtatható, helyette
szürkésítés (half-toning) **2.36. ábra.**

Szín keverés

Színösszeadás: kibocsátott fény, alapszínek: **RGB**
(Red, Green, Blue – vörös, zöld, kék), színes képernyők,

Színkivonás: visszavert fény, a komplementer színek + fekete (jó feketét nehéz előállítani az alapszínekből):
CYMK nyomtatók (Cyan, Yellow, Magenta, black – cián, sárga, bíborvörös, fekete).

Gamut: előállítható színek összessége.

A két elv egymásba való átalakítása nehéz lehet.

Színes nyomtatók

Tintasugaras (festék alapú: élénk színek, de könnyen fakul, pigment alapú: nem olyan élénk, nem fakul).

Szilárd tintás: meg kell olvasztani a tintát, néha a bekapcsolás után 10 percig is eltart.

Lézernyomtatók: nagy a memória igénye, pl. egy A4-es 1200*1200 dpi képen 115 millió pixel van.

Viasznyomtatók: 4 lapról olvasztja a színes viaszt a papírra. Drága az üzemeltetése.

Festék szublimációs: sok fokozatú fűtéssel szublimált CYMK festék kicsapódik a speciális (drága) papírra. Nagyon szép, **nem kell half-toning.**

Terminál: billentyűzet (keyboard) + monitor.

Billentyűzet: megszakítás a billentyű leütésekor és felengedésekor, a többit a megszakítás kezelő végzi.

Monitor:

CRT (Cathode Ray Tube): soronként állítja össze a képet (raszteres). **2.31. ábra.**

- Elektron ágyú: elektronokat bocsát ki.
- Eltérítő tekercsek: vízszintes és függőleges.
- Rács: szabályozza a képernyőt érő elektronok mennyiségét.

Színes monitorban 3 elektron ágyú.

LCD (Liquid Crystal Display – folyadék kristályos) monitor: többnyire hordozható gépeknél. **2.32. ábra.**

TN (csavart molekula elrendeződéses - Twisted Nematic) megjelenítő:

- a megvilágító fényt a hátsó polárszűrő vízszintesen polarizálja,
- a folyadékkristály függőlegesbe forgatja a polaritást,
- az első polárszűrő csak a függőlegesen polarizált fényt engedi át.

Feszültség hatására a forgatás csökken vagy elmarad, következésképpen csökken a fényerő.

- Passzív (vízszintes és függőleges elektródák).
- Aktív mártix display (pixelenként kapcsolóelem, Thin Film Transistor), drágább, de lényegesen jobb képet ad (**TFT** megjelenítők).

Video RAM-ok

A megjelenítők másodpercenként 60-100 alkalommal frissítik a képernyőt a videomemóriából, ami a videokártyán van.

Több képernyőnyi tartalom.

Általában pixelenként 3 bájt (RGB).

1600-1200 pixelhez 5,5 MB kell.

A képernyő kiszolgálásához nagy sávszélesség kell: korábban PCI sín (127,2 MB/s), Pentium II-től AGP (Accelerated Graphics Port) sín 252 MB/s, újabb verziók 2-, 4-, 8-szoros sávszélességet tudnak.

Színpaletta (indexelt színelőállítás):

256 elem, mind 3 bájt (RGB),

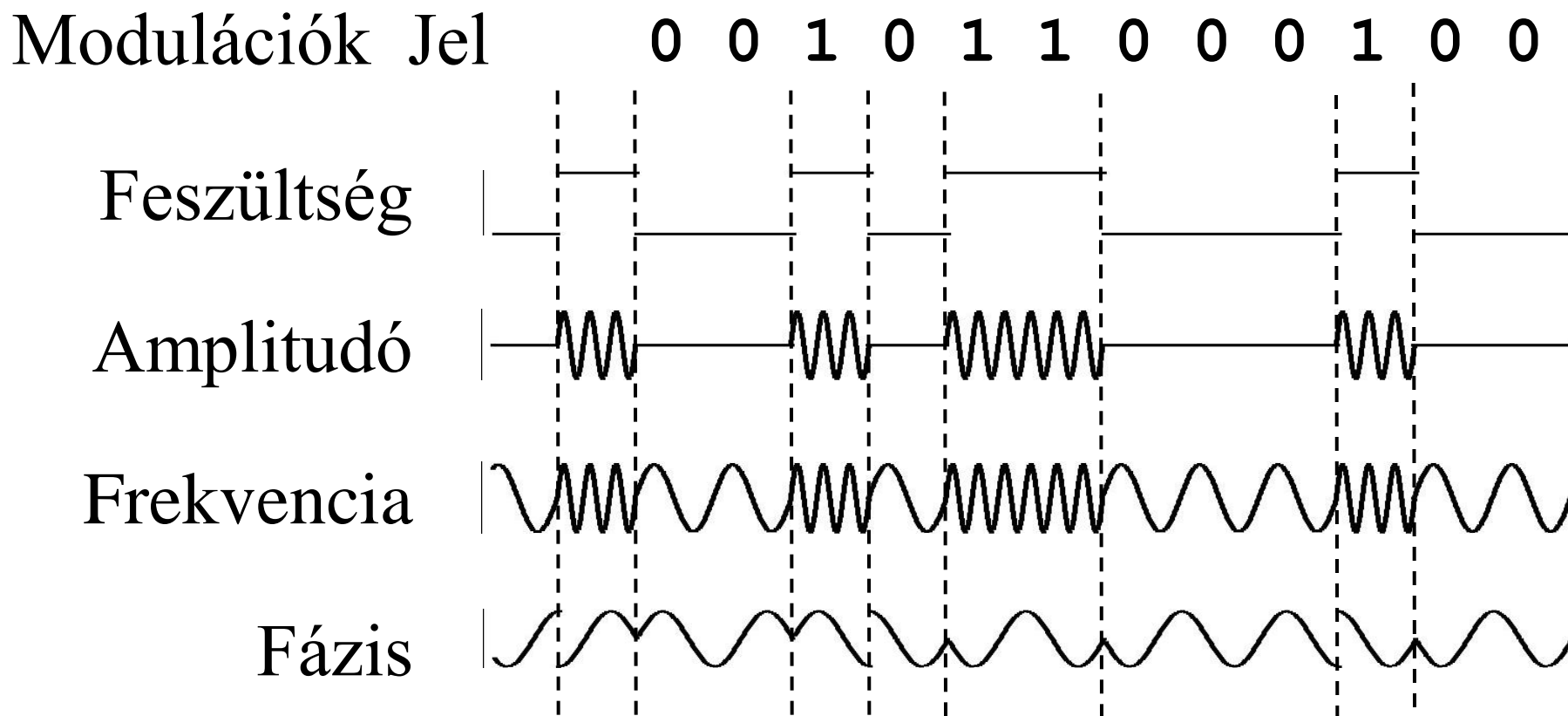
a pixelekhez csak az elem indexét tárolják.

Telekommunikációs berendezések

Modemek

Adatátvitel analóg telefon vonalon (2. 37. ábra).

Vivőhullám: 1000-2000 Hz-es sinus hullám.

Modemek

Adatátvitel analóg telefon vonalon (2. 37. ábra).

Vivőhullám: 1000-2000 Hz.

Modulációk: amplitudó, frekvencia, fázis (180 vagy **dibit** fáziskódolás: 45, 135, 225, 315 fokos fázis váltás,). Kombináltan is alkalmazhatók.

Jelzési sebesség (baud): jelváltás/sec (egy jel több bit információt hordozhat).

Adat átviteli sebesség: bit/sec.

Egy bájt továbbítása: start bit, bájt, stop bit.

Tipikus: 9600 baud, 28.800 vagy 57.600 bit/sec.

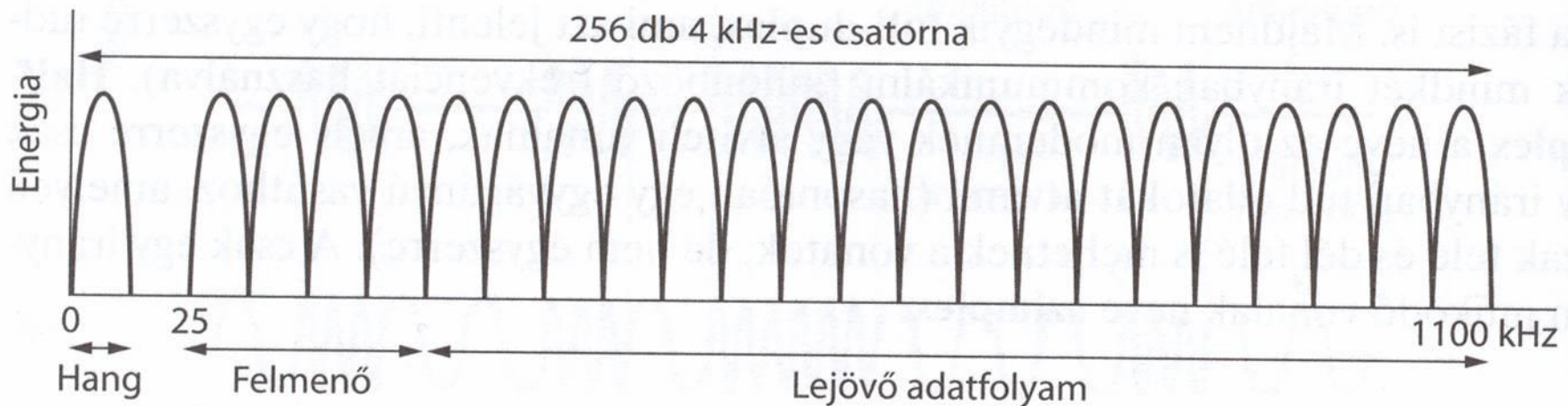
A kommunikációs vonal lehet:

- **full-duplex**: egyszerre két irányú forgalom (különböző frekvenciát használva),
- **half-duplex**: két irányú forgalom, de nem egyszerre,
- **simplex**: csak egy irányú forgalom lehetséges.

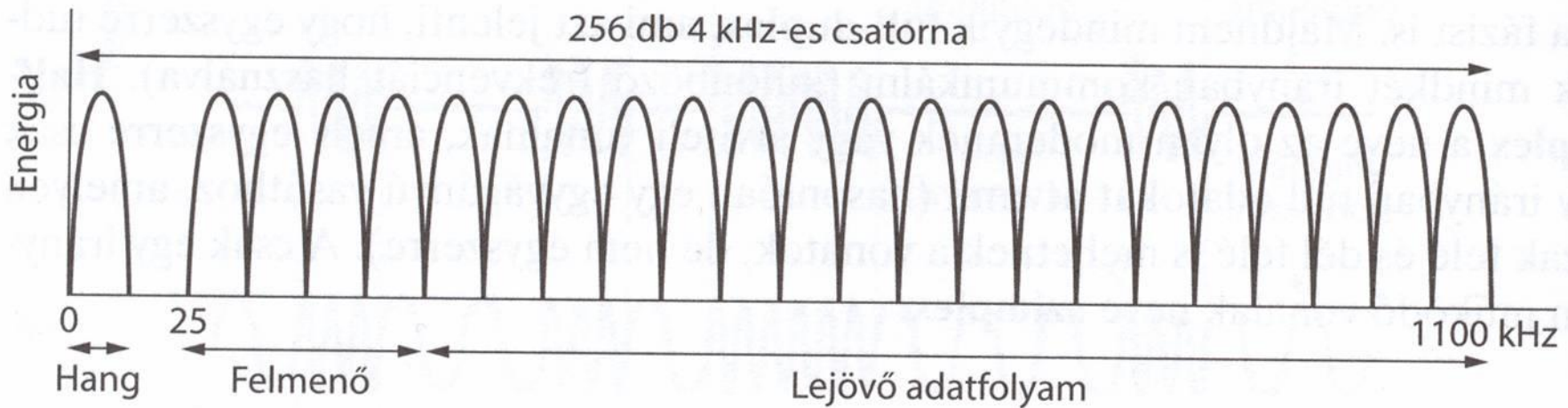
Digitális előfizetői vonalak

A hagyományos telefonvonalakat 3000 Hz-es szűrővel korlátozzák. E nélkül elérheti az 1.1 MHz-t.

Szélessávú telefovonalak: a legnépszerűbb az **ADSL** (asymmertic Digital Subscriber Line, aszimmetrikus előfizetői vonal).

2.38. ábra. Az ADSL működése

2.38. ábra. Az ADSL működése

256 független kb. 4 kHz-es csatorna.

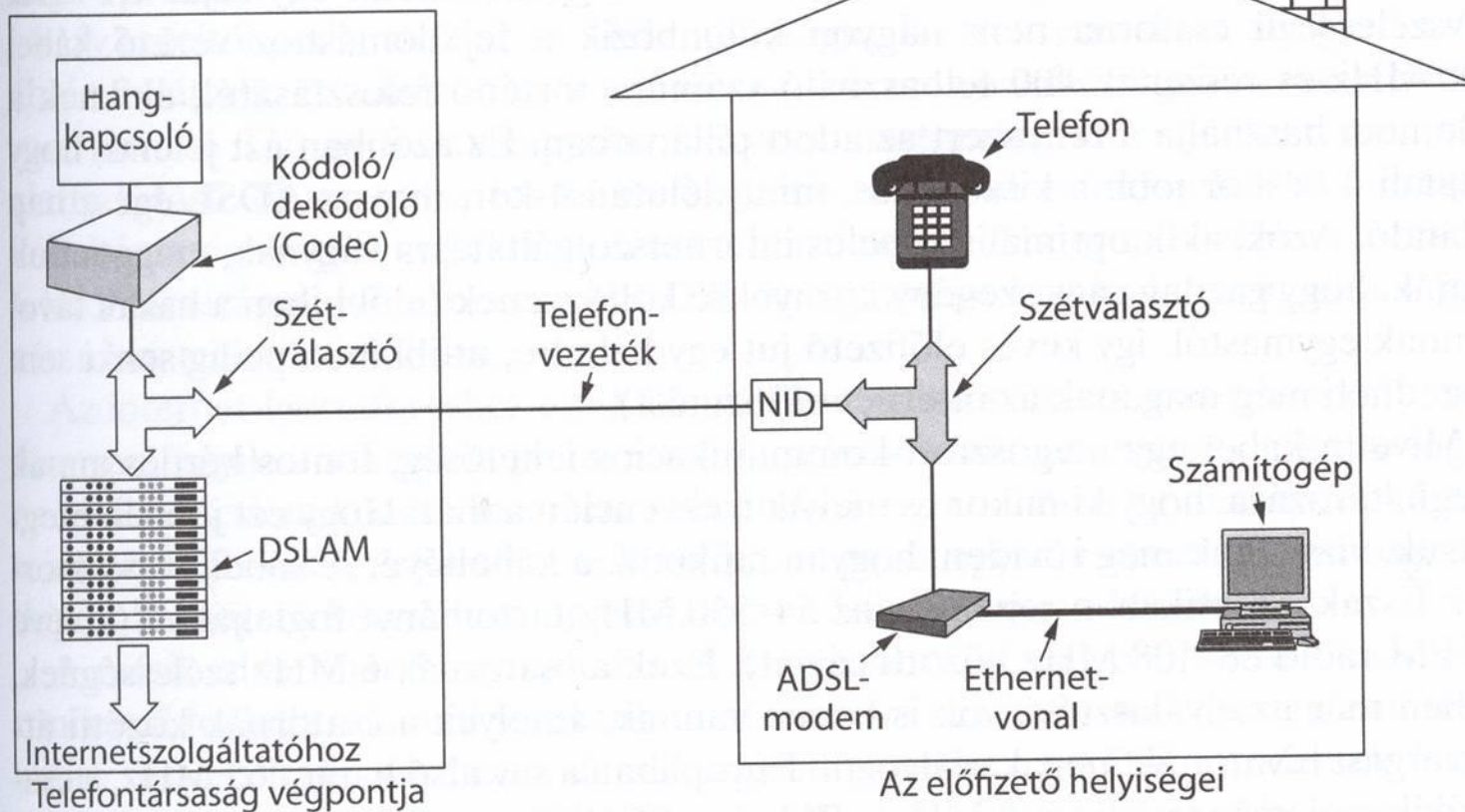
0. csatorna: Hagyományos telefon

1-5. Nem használják (ne zavarja a telefont).

A további 250-ből egy a felmenő, a többi a lemenő jelek továbbítására szolgál. Jel-zaj viszony miatt nem minden csatorna használható!

ADSL

2.39. ábra

2.39. ábra. Egy tipikus ADSL-berendezés konfigurációja

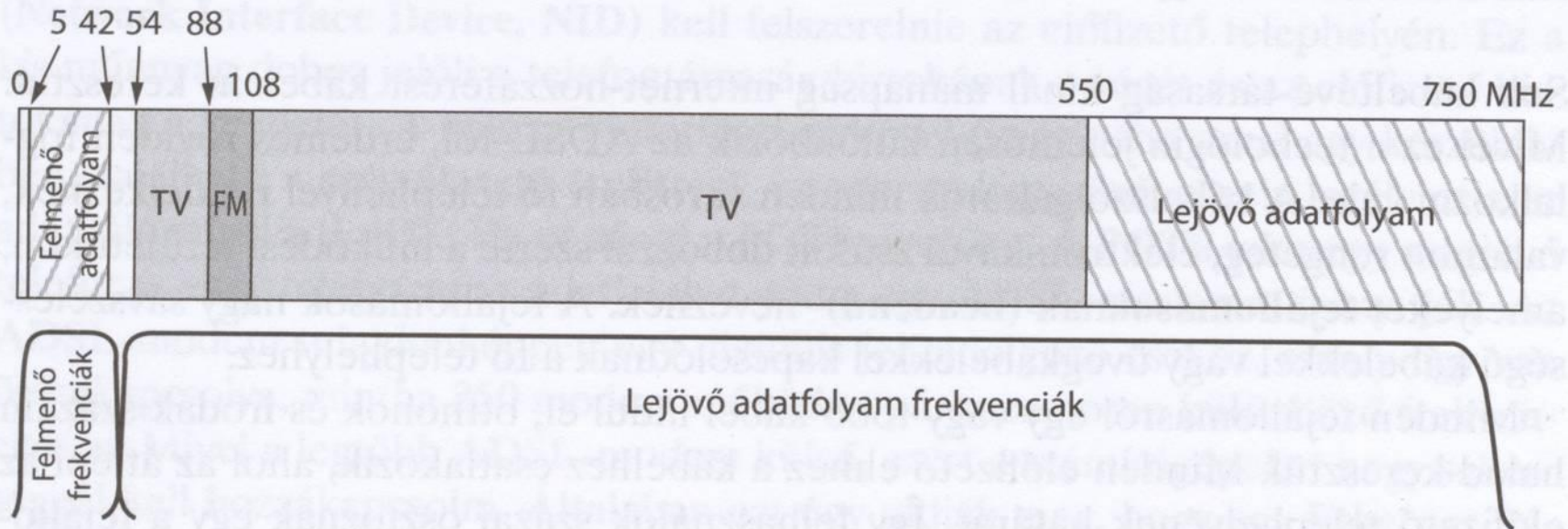
NID (Network Interface Device, hálózati interfész).
DSLAM (Digital Subscriber Line Access Multiplexer, digitális előfizetői vonal hozzáférési multiplexer).

Kábeles internet

54-550 MHz: TV, rádió: lejáró frekvenciák

5-42 MHz: felmenő frekvenciák

54-750 MHz: lejáró frekvenciák

2.40. ábra. Egy tipikus kábeltévés internetszolgáltatás frekvenciakiosztási diagramja

Kábeles internet

Fő telephely általában szélessávú üvegszál kábelekkel kapcsolódik a fejállomásokhoz.

A fejállomás koaxiális kábellel sok felhasználóhoz csatlakozik.

A sok felhasználó zöme nem használ adatfolyamot az adott pillanatban.

Megosztott kommunikáció. Részletesen kidolgozott protokollok szerint zajlik az adatforgalom.